
Kulturní kapitál na vysoké škole: strukturace kulturního prostoru studentů Univerzity Karlovy*

ONDŘEJ ŠPAČEK**

Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha

Cultural Capital at the University: The Structuration of the Cultural Space of Students of Charles University

Abstract: Cultural capital is an important part of the conceptual apparatus of research on inequalities and social reproduction. The putative transformation of cultural hierarchies in contemporary society, however, opens up the question of whether it still makes any sense to speak of 'legitimate taste' and eventually of what the nature this legitimate taste might be. This article examines what constitutes legitimate culture in the context of university-level study. It focuses on the differentiation of taste and the way in which the space of cultural consumption is structured by academic disciplines and university faculties. The article draws on data from a questionnaire survey of first- and second-year students at Charles University in 2017 (n = 5127) and conducts a multiple correspondence analysis. It shows that the first dimension of the cultural space of students can be interpreted as the axis of overall cultural capital without any specific differentiation. The third dimension of cultural space, by contrast, convincingly captures a cleavage between traditional cultural capital and a new form of cultural capital. The amount of cultural capital accumulated depends on the kind of academic disciplines studied, but another significant structuring element of cultural capital is the environment of individual university faculties itself.

Keywords: cultural capital, legitimate culture, taste, education, multiple correspondence analysis

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2018, Vol. 54, No. 5: 699–725

<https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.5.420>

* Na vznik této publikace byla FHS UK poskytnuta Institucionální podpora na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT – 2017).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. et Mgr. Ondřej Špaček, Ph.D., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, e-mail: ondrej.spacek@fhs.cuni.cz.

Úvod

Napříč různými přístupy ke studiu sociálních nerovností lze najít poměrně široký konsensus, že vzdělávací systém představuje v současných společnostech klíčový prostor pro studium sociální reprodukce [Bottero 2005; Crompton 2008; Katrňák 2004]. Jedno z významných uchopení této problematiky se přitom opírá o pojem kulturního kapitálu [Bourdieu, Passeron 1990; Lareau, Weininger 2003]. Kulturní kapitál lze chápat jako zdroj, který je možné akumulovat, přenášet z generace na generaci, a právě prostřednictvím vzdělávacího systému zúročit a uplatňovat.

Přestože se kulturní kapitál stal běžnou součástí sociologické pojmové výbavy, jeho empirické užití často podstatně podceňuje jeho dynamickou a relační povahu [srov. Holt 1997]. Vzhledem k proměnám kulturního pole a posunům v přivlastňování určitých kulturních statků různými sociálními skupinami není možné fixovat přesné měření kulturního kapitálu do univerzálních nadčasových kategorií, jak tomu bývá v případě jeho operacionalizace prostřednictvím vztahu k tradičním indikátorům tzv. vysoké kultury. Tato studie si proto klade za cíl v prvé řadě prozkoumat možnou podobu kulturního kapitálu v kontextu současné české společnosti [srov. Bennett et al. 2008; Börjesson et al. 2016; Prieur, Savage 2013].

Zatímco tradiční třídní schémata se obvykle soustřeďují zejména na vertikální rozdíly, význam kulturního kapitálu zřetelně vyniká zejména v momentě horizontálního srovnání sociálních pozic s relativně stejným celkovým postavením, ale s různou kompozicí ekonomického a kulturního kapitálu. Proto se následující analýza zaměřuje na studenty vysoké školy. Tím je jednak odstraněna značná věková variabilita v kulturních preferencích [srov. např. Roose 2015], zároveň se tím ale docílí i potlačení principů, které odlišují vkus nižší a střední třídy. Naopak do popředí mohou zřetelně vystoupit spíše subtilnější rozdíly v rámci skupiny vysokoškolských studentů, tedy potenciální zdroj kulturního napětí mezi různými frakcemi střední třídy [Jarness 2017]. Toto napětí má svůj původ v tom, do jaké míry se tyto frakce opírají o kulturní či ekonomický kapitál, a úzce tak souvisí se studijní trajektorií – volbou oboru.

Tato stať si klade za cíl prostřednictvím analýzy kulturní spotřeby vysokoškolských studentů otevřít otázku role kulturního kapitálu v české společnosti. Přestože samotný pojem kulturního kapitálu není v české sociologii neznámý [Možný 1991; Petrusek 1989; Šafr 2008], citelně zde chybí empirické studie, které by se opíraly o primární data. Přitom právě adekvátní konceptualizace a operacionalizace kulturního kapitálu je klíčovým faktorem, který umožňuje lépe a přesvědčivěji zachytit kulturní mechanismy nerovností [srov. též Börjesson et al. 2016]. Analýza je mimo jiné zakotvena v širší diskuzi o osudu legitimní kultury v současných společnostech [Lizardo 2008; Warde 2008, 2017] a přispívá tak k úvahám o nových formách kulturního kapitálu [Prieur, Savage 2013].

o „zajímavost“, která by neměla hlubší význam pro studium mechanismů sociální reprodukce.¹ Se zavedením předpokladu existence legitimní kultury se ale situace proměňuje. Procesy legitimizace do tohoto pole rovných vkusů přinášejí hierarchii, která z kulturních preferencí vytváří sociálně relevantní zdroj, který je možné mobilizovat pro získání výhody a privilegovanějšího postavení, jinými slovy kulturní kapitál [Lizardo 2008; Warde 2008].

Ustavení relativně autonomního uměleckého pole legitimní kultury lze vstopovat do 19. století, kdy značná demokratizace uměleckých statků (obrazů, knih aj.) vedla ke ztrátě relevance této objektivizované formy kulturního kapitálu [Lizardo 2008]. Naopak na významu nabývá jeho vtělená forma, tedy schopnosti vnímat sofistikovanější kulturní produkty a kompetentně o nich hovořit. Institutionalizované umělecké pole se stává oblastí, kde se formulují autonomní kritéria pro posuzování legitimacy kulturních statků, která nejsou odvozena z politické vhodnosti ani z ekonomického úspěchu. Není to tedy už církev, šlechta či trh, co určuje kvalitu díla, ale relativně autonomní umělecké pole tvořené samotnými umělci, uměleckou kritikou a akademickými institucemi.

Neotřesitelnost institucí garantujících legitimní kulturu však byla poměrně krátkodobá a již během 20. století můžeme hovořit o různých způsobech zpochybnění jejich role, které se zřetelně projevují například v postmoderních tezích o rozpouštění kulturních hierarchií a jednoznačné legitimacy. Tento narativ o kulturní dehierarchizaci, tedy o ztrátě relevance legitimní kultury pro vytváření kulturních hierarchií, či spíše o rozpouštění kulturních hierarchií jako takových, bývá argumentem pro zpochybnění významu kulturního kapitálu v současné společnosti [DiMaggio 1987; DiMaggio, Mukhtar 2004]. Destabilizace kulturních hierarchií je i součástí tzv. hypotézy všežroutství, jež sleduje odklon od kulturního elitářství a rostoucí zájem o široké spektrum žánrů u vyšších společenských tříd [Hazir, Warde 2016; Lena 2016; Peterson 1992].

Hlubší empirické studium ale nastoluje otázku, nakolik představy o oslabení kulturních hierarchií odpovídají skutečnému dění. Detailní studie z různých oblastí, jako je film [Baumann 2001], hudba [Atkinson 2011], stand-up komici [Friedman, Kuipers 2013] či trh s vínem [Smith Maguire 2016], naopak ukazují, že forma a kritéria posvěcování kulturních statků ustavená v klasických uměleckých oblastech (hudba, literatura, výtvarné umění) se naopak úspěšně přenáší do jiných oblastí.

Dojem rozvolnění legitimní kultury může být způsoben tím, že dřívější, relativně přehledné odlišování legitimní a nelegitimní kultury prostřednictvím

¹ Přesněji řečeno, i bez předpokladu existence legitimní kultury lze formulovat slabší verzi relevance kulturních preferencí pro reprodukci sociálních nerovností, vycházející z předpokladu (a) vzniku sociálních vazeb založených na kulturní blízkosti (spřízněnost volbou); (b) symbolického posvěcení určitých kulturních atributů čistě na základě sociální pozice jejich nositelů. V této studii ale vycházíme z požadavku silnější opory pro kulturní kapitál v podobě institucionální legitimizace vkusu.

žánrových kategorií přestalo být v druhé polovině 20. století relevantní. Kritikou oceňované kulturní produkty nalezneme mezi akčními filmy, komiksy, populární hudbou i počítačovými hrami. A právě tento posun může být i jednou z příčin empiricky zachyceného trendu nástupu kulturního všežroutství [viz např. Holt 1997]. Pro přetrvávání kulturních hierarchií je ale klíčové, že stále můžeme poměrně přesvědčivě ukázat, že některé kulturní produkty dostávají ze strany institucí poměrně jednoznačné ocenění, zatímco jiné zřetelné odmítnutí (nebo přehlédnutí, což je ve svém důsledku stejné).

Povaha kulturních diferencí v současné společnosti a přetrvávání legitimní kultury je jednou z klíčových otázek současného výzkumu kulturní stratifikace a vztahu kulturní spotřeby a sociálních nerovností [Warde 2017]. Zároveň, přestože kulturní aspekty sociální stratifikace nejsou v české sociologii zcela neznámé [Šafr 2006, 2008], chybí dosud ucelenější pokus o rekonstrukci českého kulturního prostoru tak, jak jej můžeme nalézt v Dánsku [Prieur, Rosenlund, Skjott-Larsen 2008], Velké Británii [Bennett et al. 2008], Holandsku [Meuleman, Savage 2013], Finsku [Purhonen, Gronow, Rahkonen 2010] a dalších evropských zemích.

Kulturní kapitál, vysoké školy a nerovnosti

Kulturní kapitál je bezprostředně a velmi úzce spojen se systémem vzdělávání. Samotný pojem byl rozpracován především při snaze vysvětlit reprodukci třídních nerovností v moderní společnosti právě skrze francouzský vzdělávací systém [Bourdieu, Passeron 1990]. Vzdělávací a akademické instituce představují klíčové aktéry procesu legitimizace kulturních statků, stejně jako sehrávají ústřední roli při oceňování různých projevů habitů, čímž umožňují konverzi kulturního kapitálu v širší společenská privilegia.

Koncept kulturního kapitálu bývá v kontextu studia vzdělanostních nerovností užíván obvykle v relativně omezené podobě, často analyticky i empiricky vymezený pouze ve vztahu k tradiční vysoké kultuře [Börjesson et al. 2016; Lareau, Weininger 2003]. Jak přitom upozorňují Lareau a Weininger, ztotožnění kulturního kapitálu s vysokou kulturou jde proti smyslu tohoto konceptu. Kulturní kapitál vypovídá o obecných dispozicích, které mohou být v dané společnosti a v dané době asociovány s různým typem kulturních statků. Spíše než konkrétní faktické znalosti lze jako klíčovou součást kulturního kapitálu chápat osvojení si určitých sociokognitivních nástrojů, tedy schémat vnímání a oceňování kultury [Lizardo 2008].

Zaměřujeme-li se pouze na vysokoškolské studenty, nutně vystupuje do popředí sekundární diferenciací sociálního prostoru, tedy nikoli rozdíl mezi pozicemi s odlišným množstvím celkového kapitálu, ale odlišnosti založené na rozdílném poměru jednotlivých kapitálů. Sledovat tak můžeme štěpení mezi frakcemi střední třídy, mezi těmi, kteří se opírají především o kulturní kapitál (např. učitelé či umělci), a těmi, pro které je klíčový kapitál ekonomický (např. živnostníci či podnikatelé). Lze tedy předpokládat, že různé studijní směry a obory a s nimi

související různé profesní uplatnění se různým způsobem opírají o distinkci v oblasti vkusu, kterou zde sledujeme. Obousměrně strukturující vztah mezi studijními obory a studenty se přitom opírá o několik předpokládaných mechanismů.

Zaprvé, studenti, kteří po maturitním studiu pokračují na vysokou školu, si vybírají obor, který budou studovat. Zatímco možnosti studijní dráhy maturantů s odborným vzděláním jsou v českém kontextu do značné míry omezené jejich užší specializací, gymnazisté, kteří představují stěžejní část adeptů o studium na vysoké škole, mají volbu v zásadě otevřenou napříč širokým spektrem oborů. Volba oboru se přitom může opírat o racionálně instrumentální argumenty (např. předpokládaná úspěšnost na trhu práce), rodinnou tradici (např. tradiční statusové profese – lékaři, právníci apod.), ale neméně smysluplné je vnímat tuto volbu také jako otázku vkusu, tedy kulturně zakotveného hodnocení představy o identitě spojené s daným oborem a související životní i profesní dráhou. Společensky sdílený obraz jednotlivých oborů, ale i konkrétních fakult potenciálně uchazeči klasifikují jako pro ně žádoucí či nežádoucí. Tím se upevňuje strukturace společnosti podle kulturního kapitálu ještě předtím, než do hry vstupuje selekce ze strany samotných institucí.

V druhé rovině vysoké školy vytvářejí určité institucionálně zakotvené standardy, které jsou užívány pro ohodnocení studentů a které se mohou více či méně opírat o kulturní kapitál v širokém slova smyslu. Projevem kulturního kapitálu přitom ani tak nejsou standardizované faktografické znalosti, jako spíše osvojení si méně vymezených kompetencí označovaných jako „všeobecný přehled“, „studijní předpoklady“, či dokonce „zájem o studium“. Tato forma kulturního kapitálu se pak může nejvýrazněji projevit v ústních pohovorech, které dávají plně vyniknout odlišným způsobům užívání jazyka či jistoty uchazečů a zároveň poskytují široký interpretační prostor pro hodnotitele [Lareau, Weininger 2003; Lizardo 2008; Lizardo, Strand 2010]. Vzdělávací systém tak v Bourdieuho příměru funguje jako Maxwellův démon, tedy bytost třídící podle určitých kritérií studenty, přičemž toto třídění vede k zachování stávajícího řádu a nerovnosti [Bourdieu 1998].² I přes expanzi vysokého školství nelze roli přijímacích zkoušek podceňovat, obzvláště pak v jejich různorodé podobě.³

² Metafora Maxwellova démona je v souvislosti s dílem Pierra Bourdieuho v českém prostředí poměrně rozšířená. Jedná se ale spíše o výsledek přítomnosti tohoto přirovnání v jednom z mála titulů přeložených do češtiny než o výsledek obecného užívání této metafory v zahraničním kontextu. Jinak řečeno, s Maxwellovým démonem se v textech o Bourdieu spíše nesetkáme, a to ani u těch, které se vztahují ke vzdělávání. Mimochodem právě tento typ metafory lze chápat jako projev kulturního kapitálu. Vyžaduje plynulou znalost a aplikaci oborově nesouvisejícího konceptu (fyzika × společenské vědy), transpozici, která překračuje rámec vypsání kurikula, která ale bývá při školním hodnocení často užívána a chápána právě jako onen všeobecný přehled. Role rodinného prostředí pro pěstování tohoto typu kompetencí je nasnadě.

³ Striktně vzato efekt přijímacích zkoušek nelze zcela oddělit od výše zmíněného „estetického“ rozměru volby. Přijímací zkoušky jsou součástí prezentace školy a oboru jako

Zatímco výše uvedené mechanismy se soustřeďují zejména na moment přechodu ze středoškolského do vysokoškolského vzdělávání, třetí rovinu struktury kulturního prostoru lze vztáhnout především k samotnému studiu. Výrazný efekt může mít samozřejmě přímo obsah studijního kurikula [srov. např. Daenekindt, Roose 2015], byť pravděpodobnější je, že pro další formování habitu studentů ze strany školy může být významnější spíše implicitní, neformalizovaná povaha studijního prostředí (např. povaha vztahu mezi studenty a pedagogy, důraz kladený na formální aspekty vystupování při zkouškách apod.). Klíčový význam má ale i utváření a potvrzování kulturních vzorců ze strany vrstevnické skupiny studentského kolektivu. Zde dochází k upevňování (či naopak zpochybnění) klasifikačních struktur habitu, může docházet k jejich harmonizaci uvnitř skupin oborových kolegů-spolužáků nebo naopak i k sebevyločení z daného oboru v případě pocitu nepatřičnosti, neadekvátnosti.⁴

Vysokoškolské prostředí představuje pro tuto studii kontext, který umožňuje provést detailní a přitom široce mapující přezkoumání kulturního kapitálu. Kromě toho se jedná o specifický institucionální kontext, ve kterém se kulturní kapitál aplikuje, reprodukuje, využívá a legitimizuje. Následující analýza empirických dat o kulturní spotřebě studentů Univerzity Karlovy si proto klade za cíl odpovědět na následující otázky.

V první řadě je předmětem zájmu samotné popsání hlavních os diferenciací vkusu, potažmo kulturní spotřeby, u studentů univerzity. Otázkou je, zda je kulturní potřeba strukturována způsobem, který lze interpretovat v souladu s chápáním kulturního kapitálu, jinak řečeno zda některá z hlavních os diferenciací odpovídá rozdílu mezi legitimní a nelegitimní kulturou, anebo lze spíše hovořit o takovém oslabení kulturních hierarchií, že do popředí vystupují jiné principy diferenciací.

Zároveň je cílem posoudit, nakolik struktura kulturního prostoru souvisí s prostorem sociálním, tedy do jaké míry lze uvažovat o předpokládaném spojení mezi kulturní a sociální strukturou prostřednictvím habitu. Klíčovým aspektem sociální pozice studentů je přitom rodina původu a oblast studia. Analýza se proto zaměří na otázku, jakým způsobem souvisí prostor kulturní spotřeby s pozicí rodiny studentů v sociálním prostoru a s rozdílnou pozicí jednotlivých studijních oborů a fakult. Konkrétněji pak bude pozornost věnována tomu, do jaké míry kulturní kapitál studentů odráží povahu studijních oborů.

takového, stávají se součástí nejen racionální úvahy uchazečů o to, kam se přihlásit, ale jsou i součástí obrazu školy a tím i předmětem estetického posuzování ze strany uchazečů.
⁴ Předčasné ukončení studia z důvodu negativně hodnoceného prostředí patří mezi významné důvody opouštění studijních oborů, které souvisí i s nízkou horizontální prostupností – tj. možností přestupů mezi obory – v českém vysokém školství [srov. Mouralová, Tomášková 2007].

Metodologie

Jádro následující analýzy se opírá o metodu vícenásobné korespondenční analýzy zasazené do širší statisticko-metodologické výbavy tzv. geometrické analýzy dat [Le Roux, Rouanet 2004; ve stručnosti též Roose 2016]. Jedná se o jeden z dnes již standardních postupů užívaných v analýzách kulturní spotřeby a sociálního prostoru inspirovaných Bourdieum [srov. např. Bennett et al. 2008; Börjesson et al. 2016; Hanquinet, Roose, Savage 2014; Savage et al. 2013]. Vzhledem k tomu, že se jedná o metodu v české sociologii spíše nepoužívanou, bude zde představena poněkud zevrubněji. Předtím ale bude vhodné udělat delší zastavení u metodologických či spíše epistemologických východisek, která stojí za volbou této metody pro daný typ výzkumných otázek.

Matematické postupy vícerozměrné korespondenční analýzy (MCA) jsou modelově blízké konceptům sociálního prostoru či poli, tak jak jsou formulované v Bourdieuho teorii. Pozice jednotlivců v poli – či respondentů/případů v MCA – je odvozena relačně, tedy na základě jejich vzájemné blízkosti či vzdálenosti z hlediska relevantních vlastností, tedy v případě kulturní spotřeby například na základě preferencí různých či stejných kulturních statků. Kromě této technické podobnosti je ale potřeba zdůraznit závažnější metodologicko-epistemologický argument, kterým se Bourdieu vyhrazuje vůči lazarsfeldovskému modelu posuzování kauzalit v tzv. jazyce proměnných. Tento přístup často vede k reifikaci proměnných, tedy situaci, kdy se pod rouškou snadné operacionalizace skrývají komplexní kauzální vztahy, jejichž povaha se v kontextu metod regresní analýzy spíše přechází, než promýšlí. Samotné změření efektu ‚nezávislé‘ proměnných, jako je věk, pohlaví či vzdělání, nás příliš nepřibližuje vysvětlení sociálních jevů, naopak ho spíše skrývá [Bourdieu 1984: 103].⁵

Abbott [2001] formuluje obdobnou kritiku kauzálního fetišismu, který vede k bezmyšlenkovitému a hojnému užívání regresních modelů. Tento přístup se na jedné straně vyznačuje nepodloženou vírou v možnosti jednoznačně oddělit závislé a nezávislé proměnné v regresních modelech a tím měřit čistý efekt příčin, na druhé straně pak souvisí s pozitivisticky vedeným striktním odmítnutím deskripce jako neadekvátní metody. Potenciálně závažné interpretace regresních modelů jsou přitom mnohdy nepodložené z hlediska jednoznačnosti kauzalit, stejně jako je problematické chápat kauzální analýzu jako jediný legitimní cíl (kvantitativního) výzkumu.⁶ Otevřenost k deskriptivním postupům může vést

⁵ Co vlastně znamená, pokud regresní model ukazuje například dosažené vzdělání jako významnou proměnnou pro vysvětlení politických preferencí? Projevuje se tím význam formálního certifikátu-diplomu či z něj odvozená pozice na trhu práce? Získané znalosti či postoje utvrzené v rámci uzavřeného sociálního okruhu? Jedná se o zlomkový odraz celkové třídní pozice? Zatímco samotné užití regresního modelu zodpovězení těchto otázek vyžaduje, řada vícerozměrných analýz si je ani neklade a zůstává u prostého konstatování „kontrolu“ vlivu vzdělání apod. [srov. Sobel, Winship 2009].

⁶ K této otázce též Abbott [2001: 122]: „Naše opovržení (deskripce) je neupřímné, jelikož snadnost počítačového zpracování udělala z regrese samotné deskriptivní metodu. V mo-

k věrohodnějším, ale i společensky relevantnějším výstupům sociologické analýzy [Savage 2009].⁷ Metodologická otevřenost k popisné analýze přitom neznamená proklamaci ateoretičnosti. Každý popis je samozřejmě zakotven ve více či méně explicitních teoretických propozicích a obhajitelnost těchto východisek určuje i obhajitelnost samotného popisu.

Následující metodologické postupy se tedy opírají o vědomé odmítnutí běžné klasifikace statistických metod na explorační a konfirmační, kdy první jmenované přináší „pouhou“ deskripci, zatímco ty druhé jsou garancí vědeckých zjištění. To neznamená, že metody statistické inference nemohou být a nejsou používány, nicméně z epistemologického hlediska nemá kupříkladu smysl v kontextu Bourdieuho teorie dělit proměnné na vysvětlující a vysvětlované.

Po tomto krátkém uvedení do širšího metodologicko-epistemologického kontextu se můžeme zaměřit na představení samotné geometrické datové analýzy (GDA), analytického aparátu vycházejícího z principů korespondenční analýzy. Korespondenční analýza je známou metodou, která je součástí většiny statistických programů. Její obvyklá implementace ale přináší značně omezené možnosti, takže není zarážející, že řada výzkumníků k ní přistupuje spíše rozpačitě a s nedůvěrou. Nedostatečné softwarové rozpracování této metody je spojeno s odlišnými paradigmatickými východisky geometrické datové analýzy. Oproti tradičním statistickým metodám zaměřeným na numerickou kvantifikaci výsledků a statistické testování hypotéz je ústředním výstupem GDA popis dat v podobě reprezentace oblaků bodů v geometrickém prostoru [Le Roux, Rouanet 2004: 6]. Pro plnohodnotnou aplikaci GDA je tak nutné využít specializovaný software nebo pakety, jako je v této studii využitý FactoMineR [Husson et al. 2015] pro statistický software R.

Vzhledem k nepřilíš častému užití GDA v české sociologické produkci zde představím alespoň základní pojmy a postupy její aplikace, bez nároků na učebnicový výklad [podrobněji viz Roose 2016; zejména pak Le Roux, Rouanet 2004]. Ústředním cílem metod geometrické analýzy dat je rekonstrukce prostorů bodů (tzv. oblak), které reprezentují buď jednotlivé případy-respondenty (tzv. oblak jednotlivců), nebo kategorie jednotlivých proměnných, tzv. modality (oblak modalit). Přestože GDA umožňuje analyzovat i spojité proměnné, je to právě její aplikace na kategorické proměnné, ze které plyne její síla a atraktivnost pro analýzu společenskovedních dat z dotazníkových šetření. V této situaci se pak hovoří o vícenásobné korespondenční analýze (multiple correspondence analysis, dále MCA).

mentě, kdy je možné během jednoho odpoledne spočítat tucty regresí a kdy průměrný odborný článek založený na regresní analýze uvádí možná pět až deset procent všech regresních výstupů, které byly ve skutečnosti spočítány, měli bychom si přestat nalhávat něco o vědě a testování hypotéz. A jako deskriptivní technika je regrese velice špatná.“

⁷ Abbott staví do kontrastu pozitivistické lpění na kauzálních modelech inspirovaných (idealizovaným) modelem fyzikálních věd s reálnými úspěchy deskriptivních metod (např. sekvenční či klastrové analýzy) v biologických vědách.

Cílem MCA je rekonstruovat oblak bodů reprezentující jednotlivé respondenty, přičemž blízkost bodů v tomto oblaku je odvozena z jejich shodných či odlišných odpovědí na jednotlivé otázky. Tento mnohazměrný oblak bodů lze popsat prostřednictvím hlavních os, které představují nejdůležitější dimenze rozdílů v rámci oblaku.

Každá osa má svůj podíl na celkové inerci (varianci) oblaku bodů a na základě toho lze posoudit, kolik os je vhodné zahrnout do interpretace, aby nebyla příliš potlačena komplexita dat. Jednotlivé osy se následně interpretují na základě proměnných a jejich modalit (kategorií), které významně přispívají k orientaci dané osy. V potaz se obvykle berou modality, jejichž příspěvek k dané ose je vyšší než průměrný. Interpretace rekonstruovaného prostoru dat je pak odvozena z geometrického zobrazení (grafu), ve kterém jsou do roviny vymezené dvěma různými osami zanášeny souřadnice významných modalit. Toto rovinné zobrazení se postupně aplikuje na všechny osy zahrnuté do interpretace.

Pro analýzu je přínosné zobrazení tzv. doplňkových modalit (respektive případů, u zobrazení oblaku jednotlivců), tedy kategorie proměnných, které nevstupovaly do samotné MCA. Na jejich základě lze promítat do zkonstruovaného prostoru další atributy a tím hledat souvislosti mezi vnitřní strukturací daného pole a jinými, vnějšími aspekty společenského prostoru. Souřadnice pozic základních i doplňkových modalit mohou být předmětem tradiční statistické inference a tím může být vzhledem k výběrové povaze dat prověřeno, že zjištěné odlišnosti lze zobecnit na celou populaci [blíže viz Le Roux, Rouanet 2004: 297–332]. V této analýze je tímto způsobem posuzován vztah mezi strukturací kulturního prostoru, vybranými vnějšími proměnnými (pohlaví, místo vyrůstání, ekonomické a vzdělanostní zázemí rodiny) a studijním oborem/fakultou.

Data

Sběr dat dotazníkového šetření *Kulturní spotřeba studentů Univerzity Karlovy* proběhl v únoru a březnu 2017. Všichni studenti prezenčního studia v prvním a druhém ročníku bakalářských (popř. pěti- či šestiletých magisterských oborů) obdrželi emailovou výzvu k účasti ve výzkumu. Dotazník řádně vyplnilo 39 % oslovených respondentů. Výběrový soubor věrně reprodukuje strukturu oslovených studentů ve smyslu fakult a ročníku studia. Mezi respondenty je vyšší zastoupení žen, než by odpovídalo struktuře studia (67 % oproti 63 %), vzhledem k povaze následující analýzy je ale využít původní, nevážený soubor. Zkoumaný soubor je podle očekávání věkově silně homogenní.⁸ Tato homogenita byla pro přehlednost analytických výpočtů umocněna vyřazením respondentů starších 26 let z analýzy (cca 3 % případů).

⁸ Čtyři pětiny respondentů uvedly rok narození mezi lety 1995 až 1997.

Klíčovým krokem MCA je volba vstupních proměnných, které do značné míry formují povahu výsledků. Primární charakter této studie umožňoval do značné míry formulovat podobu dotazníku, která byla v souladu s teoretickými východisky výzkumu kulturní stratifikace a existující empirickou zkušeností [např. Hanquinet et al. 2014; Prieur, Savage 2013; Roose 2015]. Vstupní data tak významným způsobem přesahují obvyklé, relativně obecné indikátory užívané v tematicky nezaměřených šetřeních, zároveň citlivě zohledňují specifickou povahu kulturní spotřeby u zkoumané populace vysokoškolských studentů [Börjesson et al. 2016; Špaček 2017].⁹ Výsledná konstrukce kulturního prostoru vysokoškolských studentů je tak založena na širokém spektru 106 proměnných z různých oblastí kulturní spotřeby (viz Tabulka 1, úplný výčet proměnných včetně formulací otázek viz online příloha, Tabulka P1).¹⁰

Zatímco obecné kategorie trávení volného času jsou v použité sadě proměnných přítomny spíše okrajově, jádro proměnných spočívá v hlavních oblastech kulturní spotřeby současné studentské kultury. Do analýz tak vstupují preference a chování v oblasti hudby, televizní a filmové tvorby, literatury, ale i sportu, stravování a vybrané požitky, cestování či péče o tělo. V souladu s obvyklou diskuzí otázek vkusu je diferencováno chování od postojů. Obě dimenze jsou důležitou součástí empirického sledování vkusu, nicméně je potřeba zároveň zdůraznit, že v některých oblastech je empirické rozlišení chování a postoje obtížné. Například v případě konkrétních filmových či seriálových titulů je jejich sledování – jakožto konkrétní chování – obvykle zároveň vyjádřením postoje.

Kategorie vstupních proměnných byly pro proveditelnost analýzy a přehlednost interpretací slučovány. Ve většině případů redukce směřovala do dichotomické podoby kladného a záporného vztahu k dané aktivitě či kulturnímu produktu, ať už v rovině chování či preference. Seznam použitých proměnných včetně plného znění jejich formulace v dotazníku a kódování kategorií je v Tabulce P1 online přílohy.

Kromě výše uvedených následující analýza pracuje s několika doplňkovými proměnnými. Studijní zařazení studenta zde rozlišuje fakultu studia v rámci Univerzity Karlovy a studijní obor na úrovni přibližně odpovídající kmenovým oborům podle klasifikace MŠMT. Podrobný předpis a struktura studijních oborů podle fakult UK jsou uvedeny v Tabulce P5 online přílohy.

Vzdělanostní zázemí rodiny je zkonstruováno na základě nejvyššího dosaženého vzdělání otce a matky respondenta. Rozlišeny byly tři kategorie: oba rodiče s vysokoškolským vzděláním, právě jeden rodič s vysokoškolským vzděláním

⁹ Posouzení relevance užitých proměnných a kategorií umožnila účast studentů bakalářského studia sociologie na Fakultě sociálních věd UK na přípravě dotazníku. V rámci bakalářského kurzu „Praktika z kvantitativního výzkumu“ byly všechny části dotazníku navrhovány, diskutovány a pilotovány.

¹⁰ Příloha je dostupná online na <https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.5.420>.

Tabulka 1. Oblasti proměnných zachycující kulturní spotřebu studentů

Oblast	Počet proměnných	Počet modalit	Chování/postoje*	Příklad
činnosti obecně	10	20	CH	Jak často: poslech hudby, čtení, Facebook apod...
místa	18	36	CH a P	Jak často navštěvuje divadlo; jak se cítí v hospodě/na plese/na festivalu...
hudba	15	30	P	Líbí se: jazz/blues, metal, pop, punk...
seriály	12	24	CH (P)	Kolik dílů cca viděl/a: Teorie velkého třesku, Sherlock, Prostřeno...
film	19	57	CH (P)	Viděl/a a jak se líbilo: Hunger Games, Revenant, Pán prstenů, Příchozí, Mlčení jehňátek...; klubová kina, dabing...
literatura	9	18	P	Líbí se: detektivky, sci-fi & fantasy, literární klasika...
jídlo a požitky	5	13	CH a P	Preferovaný oběd (česká restaurace, pizzerie, vietnamské bistro...); káva, alkohol, kouření...
sportování	11	22	CH	Jak často: sporty (běh, posilování, volejbal apod...)
ostatní	7	18	CH a P	Preferovaná dovolená (poznávací, moře, chata, na vlastní pěst...); péče o tělo; hry
celkem	106	238		

* Rozlišení, zda se otázky v dané oblasti zaměřují na manifestní chování (např. sledování, navštěvování, konzumování), nebo na vyjádřenou preferenci (např. obliba, hodnocení).

a oba rodiče bez vysokoškolského vzdělání. Ekonomické zázemí rodiny je posouzeno na základě subjektivního zařazení respondenta na šestibodové škále od rodiny „chudé“ po rodinu „bohatou“. U obou pólů byly pro účel analýzy sloučeny dvě krajní kategorie, výsledná proměnná tedy zahrnuje čtyři kategorie. Místo původu charakterizuje ve čtyřech kategoriích velikost obce, ve které respondent převážně bydlel do svých 18 let.¹¹

¹¹ Kategorie „Praha“ svou formulací v dotazníku zahrnuje i malé příměstské obce (konkrétně „Praha či předměstí Prahy“).

Tabulka 2. Příspěvek jednotlivých oblastí k prvním čtyřem osám (v %)

	Podíl modalit	Osa 1	Osa 2	Osa 3	Osa 4*
činnosti obecně	8	4	5	10	9
místa	15	19	39	17	12
hudba	13	17	11	9	3
seriály	10	14	4	13	9
filmy	24	27	18	28	14
literatura	8	8	7	11	3
jídlo a požitky	5	7	1	5	3
sportování	9	1	10	3	38
ostatní	8	4	5	3	8
modifikovaná míra vysvětlené variance		36,2	24,7	14,5	8,1

* Z prostorových důvodů se následující část věnuje popisu pouze prvních tří os. Popis čtvrté osy je k dispozici v online příloze (Tabulky P2 až P4).

Výsledky

Pro interpretaci rozdílů v kulturní spotřebě studentů byly na základě geometrické analýzy dat zvoleny čtyři klíčové osy. Tyto čtyři osy pokrývají 84 % variance¹² prostoru vstupních proměnných. Jednotlivé oblasti kulturní spotřeby zachycené v proměnných přispívají ke každé ose rozličným způsobem, zároveň je ale také patrné, že každá oblast našla v některé z prvních čtyř dimenzí své adekvátní pokrytí (viz Tabulka 2). První a třetí osa pokrývá jednotlivé oblasti relativně rovnovážně, patrné je pouze o něco vyšší akcentování filmové a televizní tvorby, naopak menší role sportování. Preference hudebních žánrů je také nejvíce asociována s první osou.

Oproti tomu osy dvě a čtyři jsou daleko více spojeny s určitými úžeji vymezenými oblastmi kulturní spotřeby. Druhá osa je z velké části tvořena odlišným vztahem k různým typům míst. Tyto proměnné pokrývají 39 % variance druhé osy, zatímco celkově zahrnují pouze 15 % všech modalit. Podobně čtvrtá osa je zásadním způsobem formována vztahem ke sportovním aktivitám. Oproti 9% podílu sportovních proměnných na celkovém souboru tyto proměnné přispívají k varianci čtvrté osy 38 %.

¹² Zde i v následujících tabulkách a grafech je popisována tzv. modifikovaná míra (modified rate) vysvětlené variance, která odráží relativní význam hlavních os lépe než míra nemodifikovaná [Le Roux, Rouanet 2004: 200–201].

V následujících částech je postupně představen charakter a obsah prvních tří os kulturního prostoru vysokoškolských studentů. Pro další analýzu jsou pak klíčové především osy první a třetí, které je možné interpretovat jako osy kulturního kapitálu (viz dále).

První osa – kulturní kapitál

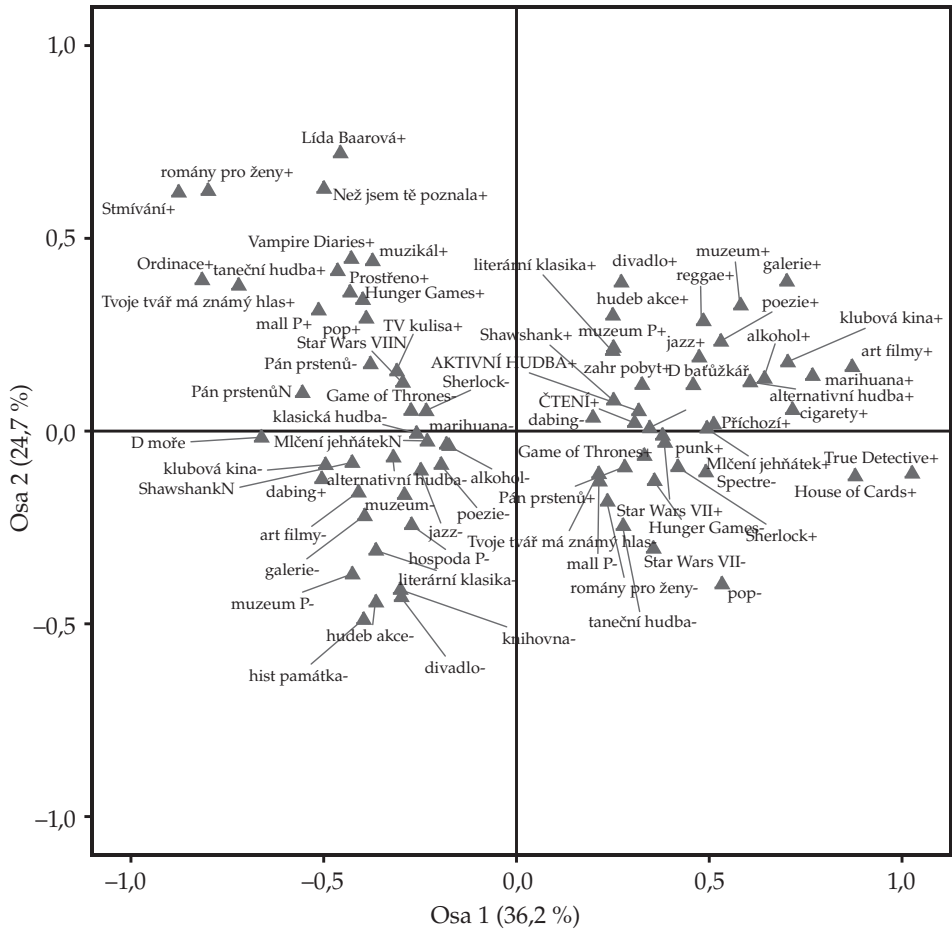
První osu kulturního prostoru vysokoškolských studentů lze jednoznačně interpretovat jako dimenzi celkového kulturního kapitálu, který zahrnuje jak znaky spojené s tradiční vysokou kulturou (návštěvy galerií, muzeí, koncertů vážné hudby), tak prvky příslušející do nové, ale legitimizované kulturní produkce.

Pravou stranu Grafu 1¹³ lze interpretovat jako oblast legitimního vkusu. Nachází se zde modality proměnných vyjadřující časté navštěvování muzeí a galerií, tedy tradičně užívané indikátory vysoké kultury, stejně tak jako obliba poezie, klasické hudby či jazzu, artových filmů či odmítání populární hudby. Zároveň se zde ale významným aspektem kulturního kapitálu stává preferování a sledování seriálové produkce, která se obvykle označuje jako „quality television“ [Lavie, Dhoest 2015], tedy náročnějších titulů s kladnými kritickými ohlasy mezi profesionálními recenzenty (zde reprezentované např. seriály *House of Cards* nebo *True Detective*), nebo preference alternativních či nezávislých hudebních žánrů. Za pozornost stojí, že tato oblast kulturního prostoru je též silně asociována s častější konzumací alkoholu či kouřením, znaky, které bychom tradiční představě legitimní kultury obvykle nepřisuzovali.

Levá polovina grafu doplňuje a potvrzuje interpretaci této osy jakožto vyjádření kulturního kapitálu. Na jedné straně zahrnuje nižší participaci na aktivitách tradiční vysoké kultury (galerie, muzeum, artové filmy), na druhé straně pak oblibu masově rozšířené populární kultury (pop, taneční hudba) a sledovaných televizních pořadů (*Tvoje tvář má známý hlas*, *Ordinace v růžové zahradě*). Tato část první osy vykazuje znatelný genderový aspekt (např. obliba románů pro ženy jako literárního žánru, či film *Stmívání*), který ale může částečně odrážet pouze nepřítomnost relevantních maskulinních období zmíněných masových pořadů orientovaných převážně na ženské publikum. Genderové kulturní rozdíly se ale projevují zejména v obsahu druhé osy.

¹³ Následující série zobrazení výsledků geometrické datové analýzy vynášejí souřadnice jednotlivých modalit do prostoru tvořeného analyzovanými osami (v Grafu 1 např. první a druhou osou). V grafu jsou zobrazeny pouze ty modality, které mají vyšší než průměrný příspěvek k varianci dané osy (viz online příloha, Tabulka P2). Vzhledem ke způsobu konstrukce os a velikosti datového souboru je hodnota souřadnic těchto modalit statisticky významně odlišná od nuly, tedy průměrné pozice celého souboru. Přímý výsledek statistických testů ale v tomto případě neuvádíme, protože odlišnost zde vyplývá z povahy transformace dat a není tedy vyjádřením ověřovaných vztahů.

Graf 1. Kulturní prostor studentů UK – osy 1 × 2, zobrazení významných modalit osy 1

Plné znění proměnných a odvození jednotlivých modalit je uvedeno v online příloze (Tabulka P1). Ve stručnosti, znaménko plus značí kladný postoj/vyšší frekvenci participace/oblubu, znaménko mínus záporný postoj/nížeší frekvenci participace/neoblubu. Při označení je také použito několik znaků, které označují specifické kategorie či proměnné: N: respondent daný film neviděl

D: odpověď na otázku o ideální dovolené (zvolená odpověď)

R: odpověď na otázku o preferovaném podniku na oběd (zvolená odpověď)

P: obliba/pocit v daném typu místa. Označení místa bez znaku, P' odkazují k otázce o frekvenci návštěv.

Třetí osa – tradiční a nová legitimní kultura

Třetí osa diferenciací kulturního prostoru přesvědčivě odráží štěpení mezi tradiční a novou kulturní orientací (Graf 3). Tradiční forma (levá strana) nachází silné vymezení se vůči sci-fi a fantasy, ať již na rovině literárních žánrů nebo v neúčasti na jejich filmové a seriálové podobě (např. Pán prstenů, Star Wars, Game of Thrones). Obecně je pro ni vlastní i celkově nižší intenzita sledování filmů či seriálů a méně častá návštěva kin. Naopak zde najdeme bližší vztah k některým klasickým distinktivním formám kultury, jako je poezie, artové filmy či literární klasika. Tradiční orientaci potvrzuje i obliba kostela jakožto sociálního prostředí.

Nové kulturní orientaci dominuje zejména sledování současné anglosaské audiovizuální produkce, ať již se jedná o seriály (Game of Thrones, Walking Dead) či filmy (Revenant, Star Wars: Síla se probouzí, ale i Pán prstenů). Mimo filmové a televizní produkty můžeme nalézt vyšší oblibu žánrů sci-fi a fantasy nebo komiksů, naopak literární klasika je zde méně často oblíbená. Tito respondenti častěji využívají Facebook či tráví čas hraním počítačových her.

V kombinaci s první osou zachycující celkový kulturní kapitál pak můžeme sledovat přesvědčivé štěpení legitimní kultury mezi tradiční a novou, „vynořující se“ formu kulturního kapitálu [Priour, Savage 2013]. V levém a pravém horním kvadrantu Grafu 3 je patrný rozdíl, kde na jedné straně stojí příznivci artové kinematografie, galerií, muzeí, poezie a klasické hudby, na druhé straně pak diváci náročnějších seriálů („quality TV“), kritikou oceňovaných filmů (např. Příchozí, Revenant, Mlčení jevhňátek) či některých menšinových žánrů (např. anime seriál Naruto).

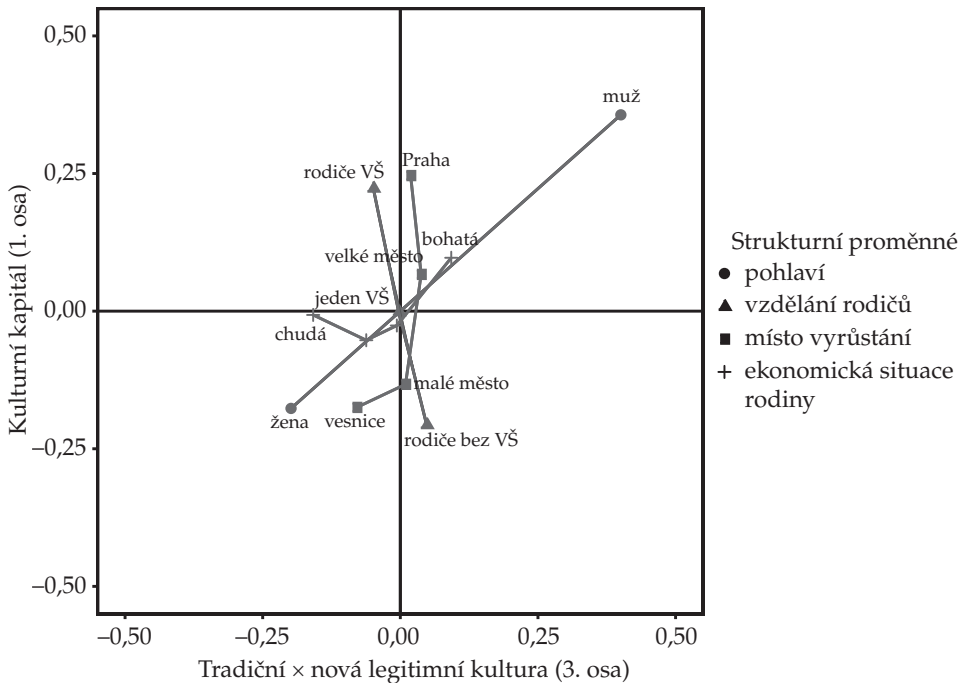
Sociální prostor a kulturní prostor studentů

Následující analýza strukturace prostoru kulturní spotřeby se vzhledem k tématu této studie zaměřuje pouze na jeho první a třetí osu. Tyto osy lze významově chápat jako ty, které vymezují legitimní kulturu, respektive dvě polohy legitimní kultury ve vzájemném napětí (tradiční a nově se vynořující kulturní kapitál).¹⁴ Do souvislosti jsou dány s hrubými charakteristikami pozice v sociálním prostoru, jako je ekonomická a vzdělanostní situace rodiny studenta, místo jeho vyrůstání či pohlaví. Veškeré níže diskutované rozdíly poloh jsou statisticky významné (viz online příloha, Tabulka P6).

Podle předpokladů je kulturní kapitál studentů (1. osa) spojen s kulturním zázemím rodiny původu a prostorovou centralitou (viz Graf 4). Vyšší celkový objem kulturního kapitálu mají studenti z vysokoškolsky vzdělaných nebo pražských rodin. Naopak studenti z rodin z malých měst či vesnic, popřípadě s rodiči bez vysokoškolského vzdělání se nachází na opačné straně osy kulturního kapitálu.

¹⁴ Strukturace všech os, včetně druhé a čtvrté, jsou uvedeny v online příloze, Tabulka P6.

Graf 4. Strukturální proměnné v kulturním prostoru studentů (osy 3 × 1)

Vazba ekonomické situace rodiny na osy kulturního kapitálu této síly nedosahuje. Pozice spíše chudých a spíše bohatých rodin inklinují k následování horizontální dimenze diferenciaci mezi tradiční a novou legitimní kulturou, nicméně i tento vztah je poměrně slabý. Naopak výrazný odstup je patrný v průměrné pozici mužů a žen, a to přesto, že do zobrazení není zahrnuta z hlediska genderových rozdílů klíčová 2. osa. Jak již bylo diskutováno výše, projevuje se zde silný náznak asociace mezi maskulinní kulturou a novými formami legitimní kultury. Zároveň mají muži v průměru vyšší umístění na ose celkového kulturního kapitálu. Tento výsledek poukazující na protínání genderového a kulturně třídního aspektu nerovností stále nemá v kontextu současných výzkumů kulturního kapitálu dostatečně uspokojivou interpretaci.

Fakulty a obory v kulturním prostoru studentů

Obor studia a fakultní prostředí představují bezprostřednější aspekt struktury kulturního prostoru než předchozí, relativně hrubé a zprostředkované charakteristiky pozice v sociálním prostoru. Předpokladem je, že kulturní kapitál bude

strukturován jak vnitřní logikou jednotlivých oborů studia, tak organizačním uspořádáním univerzity na úrovni fakult. U studijních oborů lze předpokládat souvislost s profesním i akademickým uplatněním a s ním spojeným významem různých forem kapitálů, respektive odlišné role kulturního kapitálu. Fakulty jako relativně samostatné organizace zase mohou být charakterizované odlišnou institucionální kulturou, mohou akcentovat odlišné chápání a interpretace akademické práce, a to i navzdory oborovým překryvům mezi jednotlivými fakultami. V této souvislosti je třeba poznamenat, že zařazení jednotlivých oborů do institucionální struktury fakult je na Univerzitě Karlově výsledkem konkrétního historického vývoje jednotlivých oborů, institucí a akreditací. Není proto neobvyklé, že oborově shodné studijní programy lze nalézt v rámci různých fakult.¹⁵ Následující analýza ukazuje, že kulturně strukturující vliv nelze přisuzovat pouze logice samotných oborů, ale i institucionálnímu zakotvení, tj. fakultě, na které je daný obor pěstován. Podobně jako v předcházející části analýzy lze i v tomto případě potvrdit rozdílné pozice níže diskutovaných oborů či fakult statistickým testem (viz online příloha, Tabulka P6).

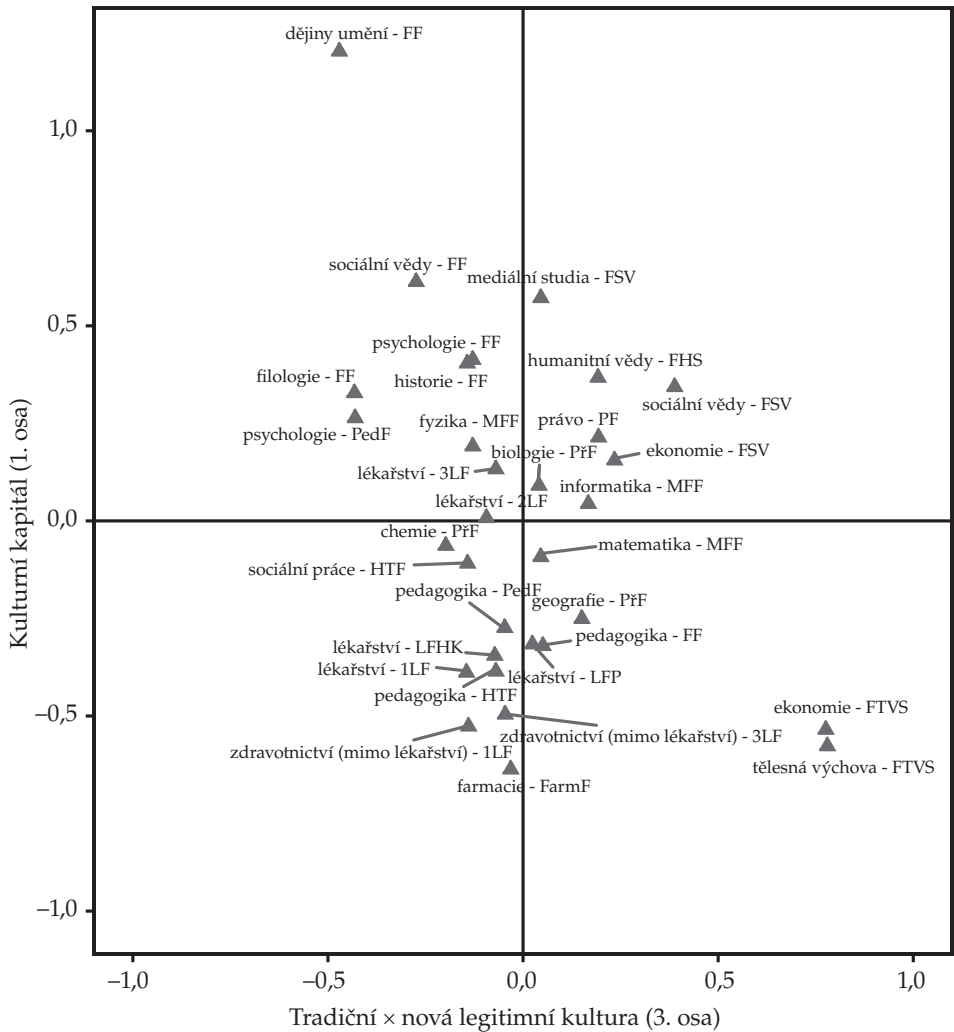
Ve srovnání s Grafem 5 je patrný větší rozptyl jednotlivých srovnávaných kategorií, který lze pouze částečně vysvětlit jemnějším členěním samotné proměnné. Výsledky analýzy ukazují (viz Graf 5), že osa celkového objemu kulturního kapitálu (osa 1) strukturuje obory v souladu s tím, jak moc se expertíza v daném oboru opírá o mobilizaci kulturního kapitálu jako zdroje. Není proto překvapivé, že kulturní vzorce studentů dějin umění umisťují průměrně tento obor na výrazně odlehlejší pozici oproti všem ostatním oborům. Výrazně vyšší objem kulturního kapitálu ale mají také studenti ostatních humanitních a společenskovědních oborů.

Za povšimnutí stojí, že mezi studenty lékařství (a podobně i studenty pedagogické fakulty) jsou časté kulturní vzorce, které značí spíše nižší akumulaci kulturního kapitálu. Pozice lékařských oborů v analyzovaných datech je třeba chápat relativně jako obraz obecnější a širší diferenciaci studentů podle kulturního kapitálu. Studenti Univerzity Karlovy představují pouze určitý výsek sociálního prostoru vysokoškolských studentů, který neposkytuje reprezentativní zachycení studentů technických či ekonomických oborů. Lze předpokládat, že technické obory by vytvářely stejný nebo ještě výraznější protipól „technické“ kultury k humanitně a společenskovědně orientovaným fakultám [srov. též Prieur, Savage 2013; Savage 2010].

Odráz štěpení kulturního kapitálu podle třetí osy kulturního prostoru na jeho tradiční a novou formu lze sledovat v horní polovině Grafu 5. Výraznou roli zde přitom získává zmiňovaná institucionální strukturace, tedy role odlišných fakultních prostředí. Na levé straně prostoru, která odpovídá preferenci tradičních konzervativních forem kulturního kapitálu, se častěji nachází již zmiňovaní

¹⁵ Nejvýrazněji je tato situace patrná u lékařských oborů. Univerzita Karlova má v současné době pět fakult, na kterých je možné studovat obor všeobecné lékařství.

Graf 5. Obory studia podle struktury kulturního kapitálu (osy 3 x 1)

Poznámka: V grafu jsou zachyceny kombinace kategorií oborů – fakult, které jsou v datech reprezentovány alespoň 30 respondenty. Toto omezení vyřazuje cca 7 % respondentů, výrazným způsobem ale nemění celkové vyznění analýzy. Obsah kulturního prostoru viz Graf 3.

N = 4 565.

studenti dějin umění, ale také studenti filologie či historie. Na pravé straně, která odpovídá novým formám legitimní kultury, jsou častěji studenti zabývající se společenskými vědami (sociologie, politologie), ekonomikou či mediálními studii. V rámci tohoto zobecnění jsou ale patrné výrazné odlišnosti, které poukazují právě na relevanci zakotvení v prostředí jednotlivých fakult. Tradiční formy kulturního kapitálu jsou spojeny se studenty Filozofické fakulty, a to bez ohledu na konkrétní studovaný obor. Zaměříme-li se tedy např. na kategorii společenských věd, vidíme, že přes obdobnou náplň těchto oborů je pozice studentů Filozofické fakulty a Fakulty sociálních věd na vodorovné ose odlišná. Podobně umístění psychologie v grafu, která by se z oborově paradigmatického hlediska řadila spíše na pomezí společenskovědních, lékařských a biologických věd, je možné rozumět právě ve světle institucionálního ukotvení na Filozofické fakultě. Naopak specifická povaha studijního programu Fakulty humanitních studií¹⁶ vysvětluje, proč nesdílí pozici ostatních humanitních oborů, které jsou veskrze vyučované na Filozofické fakultě.

Závěr

Přestože by bylo možné předpokládat, že studenti prestižní vysoké školy budou představovat z hlediska kulturní stratifikace relativně výběrový, a proto více homogenní a méně variabilní soubor, analýza ukázala, že klíčovou dimenzi diferenciace jejich kulturní spotřeby lze interpretovat jako osu kulturního kapitálu. Na jedné straně této osy stojí preference spojené s legitimní kulturou, ať již v poloze tradičního „kánonu“ vysokého umění (návštěvy galerií, muzeí, klasická hudba a literatura, poezie apod.) nebo v podobě současných kulturních produktů populárnějších žánrů, jejichž legitimita je ale posvěcena uznáním ze strany kritiky. Na druhé straně pak stojí kultura postrádající legitimitu, spojená s televizními pořady bulvárního charakteru, žánrovou preferencí populární hudby a obecnou neúčastí na klasické legitimní kultuře.

Výstupy studií zaměřených na obecnou dospělou populaci často ukazují jako primární osu diferenciace rozdíl mezi participací a neparticipací na kulturních aktivitách bez ohledu na jejich legitimitu [např. Bennett et al. 2008; Meuleman, Savage 2013].¹⁷ Oproti tomu výsledky této studie jsou více v souladu s klasickou tezí o významu kulturního kapitálu ve smyslu preference legitimní kultury jakožto primární osy diferenciace. V tom se shodují s obdobně zaměřeným výzkumem švédských vysokých škol [Börjesson et al. 2016]. V současné

¹⁶ Bakalářské studium na Fakultě humanitních studií UK má povahu oborově široce založeného studia s filosofickým, historickým, ale i výrazně společenskovědním směřováním.

¹⁷ Metodologicky tyto studie také často pracují s méně detailním rozpracováním otázek zaměřených na kulturní spotřebu. To je na jedné straně dáno sekundární povahou obvykle užívaných dat (data bývají sbírána z jiného důvodu), zároveň ale i věcnou obtížností pokrýt variabilitu kulturní spotřeby v demograficky i sociálně mnohem širší a variabilnější populaci, než jsou vysokoškolští studenti.

situaci není možné zodpovědět otázku, zda je tento rozdíl způsoben specifičností vysokoškolských studentů, metodologickými odlišnostmi výzkumných nástrojů či rozdílným společenským kontextem jednotlivých studií.

Zjištění umožňují hlouběji rozpracovat propozice o nové, vynořující se formě kulturního kapitálu [Prieur, Savage 2013; Roose 2015]. Třetí osa kulturního prostoru přesvědčivě zachycuje štěpení mezi tradiční formou kulturního kapitálu a novou formou, opřenu o spotřebu kosmopolitní, převážně anglosaské, televizní a filmové produkce. Toto štěpení odráží napětí, které je v kulturním poli přirozeně a neustále přítomno a které stojí za dynamikou a změnou v obsahu legitimní kultury. Chápeme-li také jako jeden z klíčových zdrojů legitimacy v současné kultuře autenticitu [Michael 2015], lze vidět afinitu mezi oběma formami kulturního kapitálu a tzv. „romantickým“ či „modernistickým“ pojetím autenticity [Keightley 2001]. Zatímco romantické pojetí autenticity se obrací ke kořenům, k minulosti a „přirozenosti“ (tradiční kulturní kapitál), modernistické pojetí směřuje k experimentům, avantgardě a novým technologiím (nové formy kulturního kapitálu).

Nicméně je třeba připomenout, že osa diferenciací mezi těmito formami kulturního kapitálu má až sekundární povahu (modifikovaná míra vysvětlené variance pouze 14,5 % oproti 36,2 % náležící první ose), z čehož plyne, že sdílené principy legitimní kultury bez ohledu na formu kulturního kapitálu převažují nad rozdíly [srov. Lizardo 2008]. Jinak řečeno, rozdíl mezi „novou“ a „starou“ legitimní kulturou vystupuje především při detailním pohledu. Z hlediska širší strukturační společnosti není tolik podstatný (byť je samozřejmě důležité nechávat kulturní kapitál pouze v jeho tradiční formě).

Popsané diferenciací prostoru kulturní spotřeby do určité míry problematizují tezi o kulturním všežroutství. Na jedné straně sice můžeme hovořit o rozšíření oblasti legitimní kultury o mnohé nové žánry a kulturní formy, na druhé straně ale respondenti s vysokým kulturním kapitálem rozhodně neakceptují všechny žánry či kulturní statky, řadu z nich odmítají nebo k nim mají výrazně rezervovanější vztah.

Pole kulturní legitimizace není nezávislé na jiných institucionálních sférách. Především se ukazuje zřetelná souvislost mezi kulturním kapitálem studentů a studovanými fakultami, respektive obory. Míra akumulace kulturního kapitálu u studentů do určité míry odpovídá tomu, zda se pro daný obor jedná o klíčový zdroj využívaný při profesním uplatnění. Na jedné straně tak stojí humanitní a společenské vědy s výrazně vyšší průměrnou hodnotou kulturního kapitálu, na straně druhé pak zejména zdravotnické obory.¹⁸ Kromě oborového

¹⁸ Na místě je zde připomenout, že tato pozice zdravotnických oborů bezpochyby souvisí se strukturou Univerzity Karlovy a „dělbou práce“ mezi pražskými vysokými školami. Podíl Univerzity Karlovy na technických oborech je výrazně menšinový a lze předpokládat, že jejich studenti zde nebudou představovat zcela reprezentativní vzorek technicky orientovaných studentů. Nicméně samotné vyjádření „inženýrské“ vědecké kultury [srov. Savage 2010] by mohlo podstatným způsobem doplnit či revidovat prezentovanou analýzu.

členění je ale patrné, že nezanedbatelnou strukturující roli zde sehrává i odlišné studijní a sociální prostředí jednotlivých fakult.

Představená analýza je limitována povahou sledované populace, tedy zaměřením na vysokoškolské studenty tradiční univerzity. Je otázkou pro další výzkum, nakolik zjištěné osy diferenciací mohou být platné v širším kulturním poli, ať již věkově diferencovaném [srov. Roose 2015] či sociálně více heterogenním. Metodologické omezení také plyne z užití technik dotazníkového šetření. Přestože konstrukce dotazníku pro relativně úzkou sociální skupinu umožňovala rozvinout mapování kulturních praktik v nebývalé šíři, je zřejmé, že tato technika v zásadě neumožňuje řešit odlišné způsoby přisvojování kulturních statků [Friedman et al. 2015; Jarness 2015]. Nelze tak zachytit v současné době diskutované způsoby kulturní distinkce, jako je ironická spotřeba a odstup [např. Peters, van Eijck, Michael 2017], ani častou diferenciací překračující svou jemností rozdíly na úrovni žánrů či jiných obecných kategorií [Lena 2016]. Pro tyto účely by bylo vhodné užít nejen relativně obvyklé hloubkové rozhovory, ale zejména se opřít i o etnografický výzkum, který umožňuje zachytit vkus nejen jako diskurzivní vědění, ale též v jeho praktické, vtělené, a tedy neuvědomované formě [Holt 1997].

Vztah mezi sociálním prostředím škol a kulturním kapitálem si také žádá detailnější rozpracování v longitudinální perspektivě. Teoreticky postulované mechanismy by měly směřovat k tříbení a upevňování habitu jakožto kognitivnímu odrazu sociálního prostředí. Zároveň klíčová a zatím nedostatečně zodpovězená otázka je, nakolik – a jakým způsobem – mohou být rozdíly ve vkusu kapitalizovatelným zdrojem [Jarness 2017; Savage, Warde, Devine 2005], ať již v rovině získávání pracovních pozic [Igarashi, Saito 2014], podnikání [Scott 2017] či mocenského postavení. Předpokladem jejího zodpovězení je pak mimo jiné detailní longitudinální sledování přechodu mezi vysokou školou a profesním životem.

ONDŘEJ ŠPAČEK je odborným asistentem na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Zabývá se tématy na pomezí studia sociálních nerovností, sociologie spotřeby a sociologie města. Věnuje se také aplikaci pokročilých metod kvantitativní analýzy dat v sociologii.

Literatura

- Abbott, A. 2001. *Time Matters: On Theory and Method*. Chicago: University of Chicago Press.
- Atkinson, W. 2011. „The Context and Genesis of Musical Tastes: Omnivorousness Debunked, Bourdieu Buttressed.“ *Poetics* 39 (3): 169–186, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2011.03.002>.
- Baumann, S. 2001. „Intellectualization and Art World Development: Film in the United States.“ *American Sociological Review* 66 (3): 404–426, <https://doi.org/10.2307/3088886>.

- Bennett, T. et al. 2008. *Culture, Class, Distinction*. Taylor & Francis.
- Börjesson, M., D. Broady, B. Le Roux, I. Lidegran, M. Palme. 2016. „Cultural Capital in the Elite Subfield of Swedish Higher Education.“ *Poetics* 56: 15–34, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2016.02.004>.
- Bottero, W. 2005. *Stratification: Social Division and Inequality*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. 1998. „Kapitál nového typu.“ Pp. 27–36 in *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P., J.-C. Passeron. 1990. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: SAGE Publications.
- Crompton, R. 2008. *Class and Stratification*. Cambridge: Polity Press.
- Daenekindt, S., H. Roose. 2015. „De-institutionalization of High Culture? Realized Curricula in Secondary Education in Flanders, 1930–2000.“ *Cultural Sociology* 9 (4): 515–533, <https://doi.org/10.1177/1749975515576942>.
- DiMaggio, P. 1987. „Classification in Art.“ *American Sociological Review* 52 (4): 440–455, <https://doi.org/10.2307/2095290>.
- DiMaggio, P., T. Mukhtar. 2004. „Arts Participation as Cultural Capital in the United States, 1982–2002: Signs of Decline?“ *Poetics* 32 (2): 169–194, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2004.02.005>.
- Friedman, S., G. Kuipers. 2013. „The Divisive Power of Humour: Comedy, Taste and Symbolic Boundaries.“ *Cultural Sociology* 7 (2): 179–195, <https://doi.org/10.1177/1749975513477405>.
- Friedman, S., M. Savage, L. Hanquinet, A. Miles. 2015. „Cultural Sociology and New Forms of Distinction.“ *Poetics* 53: 1–8, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.10.002>.
- Hanquinet, L., H. Roose, M. Savage. 2014. „The Eyes of the Beholder: Aesthetic Preferences and the Remaking of Cultural Capital.“ *Sociology* 48 (1): 111–132, <https://doi.org/10.1177/0038038513477935>.
- Hazir, I. K., A. Warde. 2016. „The Cultural Omnivore Thesis: Methodological Aspects of the Debate.“ Pp. 77–89 in L. Hanquinet, M. Savage (eds.). *Routledge International Handbook of the Sociology of Art and Culture*. New York: Routledge.
- Holt, D. B. 1997. „Distinction in America? Recovering Bourdieu’s Theory of Tastes from Its Critics.“ *Poetics* 25 (2–3): 93–120, [https://doi.org/10.1016/S0304-422X\(97\)00010-7](https://doi.org/10.1016/S0304-422X(97)00010-7).
- Husson, F., J. Josse, S. Le, J. Mazet. 2015. *FactoMineR: Multivariate Exploratory Data Analysis and Data Mining* [online]. Dostupné z: <http://CRAN.R-project.org/package=FactoMineR>.
- Igarashi, H. a H. Saito. 2014. „Cosmopolitanism as Cultural Capital: Exploring the Intersection of Globalization, Education and Stratification.“ *Cultural Sociology* 8 (3): 222–239, <https://doi.org/10.1177/1749975514523935>.
- Jarness, V. 2015. „Modes of Consumption: From ‘What’ to ‘How’ in Cultural Stratification Research.“ *Poetics* 53: 65–79, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.08.002>.
- Jarness, V. 2017. „Cultural vs Economic Capital: Symbolic Boundaries within the Middle Class.“ *Sociology* 51 (2): 357–373, <https://doi.org/10.1177/0038038515596909>.
- Katrnák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Keightley, K. 2001. „Reconsidering Rock.“ Pp. 109–142 in *The Cambridge Companion to Pop and Rock*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lareau, A., E. B. Weininger. 2003. „Cultural Capital in Educational Research: A Critical Assessment.“ *Theory and Society* 32 (5–6): 567–606, <https://doi.org/10.1023/B:RYSO.0000004951.04408.b0>.
- Lavie, N., A. Dhoest. 2015. „‘Quality Television’ in the Making: The Cases of Flanders and Israel.“ *Poetics* 52: 64–74, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.08.006>.

- Le Roux, B., H. Rouanet. 2004. *Geometric Data Analysis: From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*. Kluwer Academic Publishers: Dordrecht.
- Lena, J. C. 2016. „Genre: Relational Approaches to the Sociology of Music.“ Pp. 149–160 in L. Hanquinet, M. Savage (eds.). *Routledge International Handbook of the Sociology of Art and Culture*. New York: Routledge.
- Lizardo, O. 2004. „The Cognitive Origins of Bourdieu’s Habitus.“ *Journal for the Theory of Social Behaviour* 34 (4): 375–401, <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2004.00255.x>.
- Lizardo, O. 2008. „The Question of Culture Consumption and Stratification Revisited.“ *Sociologica* 2 (2): 1–32.
- Lizardo, O., M. Strand. 2010. „Skills, Toolkits, Contexts and Institutions: Clarifying the Relationship between Different Approaches to Cognition in Cultural Sociology.“ *Poetics* 38 (2): 205–228, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2009.11.003>.
- Meuleman, R., M. Savage. 2013. „A Field Analysis of Cosmopolitan Taste: Lessons from the Netherlands.“ *Cultural Sociology* 7 (2): 230–256, <https://doi.org/10.1177/1749975512473991>.
- Michael, J. 2015. „It’s Really Not Hip to Be a Hipster: Negotiating Trends and Authenticity in the Cultural Field.“ *Journal of Consumer Culture* 15 (2): 163–182, <https://doi.org/10.1177/1469540513493206>.
- Mouralová, M., A. Tomášková. 2007. „Studijní neúspěšnost na českých vysokých školách (a důvody, které k ní vedou).“ *Aula* 15 (1): 16–26.
- Možný, I. 1991. *Proč tak snadno...: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Peters, J., K. van Eijck, J. Michael. 2017. „Secretly Serious? Maintaining and Crossing Cultural Boundaries in the Karaoke Bar Through Ironic Consumption.“ *Cultural Sociology*, <https://doi.org/10.1177/1749975517700775>.
- Peterson, R. A. 1992. „Understanding Audience Segmentation: From Elite and Mass to Omnivore and Univore.“ *Poetics* 21 (4): 243–258, [https://doi.org/10.1016/0304-422X\(92\)90008-Q](https://doi.org/10.1016/0304-422X(92)90008-Q).
- Petrusek, M. 1989. „Koncepte kulturního kapitálu v soudobé západní sociologii.“ Pp. 207–238 in *Soudobá teoretická sociologie na západě: příspěvky ke kritické analýze*. Praha: Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV.
- Prieur, A., L. Rosenlund, J. Skjøtt-Larsen. 2008. „Cultural Capital Today: A Case Study from Denmark.“ *Poetics* 36 (1): 45–71, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2008.02.008>.
- Prieur, A., M. Savage. 2013. „Emerging Forms of Cultural Capital.“ *European Societies* 15 (2): 246–267, <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.748930>.
- Purhonen, S., J. Gronow, K. Rahkonen. 2010. „Nordic Democracy of Taste? Cultural Omnivorosity in Musical and Literary Taste Preferences in Finland.“ *Poetics* 38 (3): 266–298, <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2010.03.003>.
- Roose, H. 2015. „Signs of ‘Emerging’ Cultural Capital? Analysing Symbolic Struggles Using Class Specific Analysis.“ *Sociology* 49 (3): 556–573, <https://doi.org/10.1177/0038038514544492>.
- Roose, H. 2016. „Getting Beyond the Surface: Using Geometric Data Analysis in Cultural Sociology.“ Pp. 174–190 in L. Hanquinet, M. Savage (eds.). *Routledge International Handbook of the Sociology of Art and Culture*. New York: Routledge.
- Savage, M. 2009. „Contemporary Sociology and the Challenge of Descriptive Assemblage.“ *European Journal of Social Theory* 12 (1): 155–174, <https://doi.org/10.1177/1368431008099650>.
- Savage, M. 2010. *Identities and Social Change in Britain since 1940: The Politics of Method*. New York: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199587650.001.0001>.
- Savage, M. et al. 2013. „A New Model of Social Class? Findings from the BBC’s Great

- British Class Survey Experiment." *Sociology* 47 (2): 219–250, <https://doi.org/10.1177/0038038513481128>.
- Savage, M., A. Warde, F. Devine. 2005. „Capitals, Assets, and Resources: Some Critical Issues." *The British Journal of Sociology* 56 (1): 31–47, <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2005.00045.x>.
- Scott, M. 2017. „‘Hipster Capitalism’ in the Age of Austerity? Polanyi Meets Bourdieu’s New Petite Bourgeoisie." *Cultural Sociology* 11 (1): 60–76, <https://doi.org/10.1177/1749975516681226>.
- Serre, D., A.-C. Wagner. 2015. „For a Relational Approach to Cultural Capital: A Concept Tested by Changes in the French Social Space: For a Relational Approach to Cultural Capital." *The Sociological Review* 63 (2): 433–450, <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12292>.
- Smith Maguire, J. 2016. „The Taste for the Particular: A Logic of Discernment in an Age of Omnivorousness." *Journal of Consumer Culture* (online first), <https://doi.org/10.1177/1469540516634416>.
- Sobel, M., Ch. Winship. 2009. „Causal Inference in Sociological Studies." Pp. 481–503 in M. Hardy, A. Bryman (eds.). *Handbook of Data Analysis*. London: SAGE Publications.
- Swartz, D. 1997. *Culture & Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: University of Chicago Press.
- Šafr, J. 2006. *Social Standing and Lifestyle in Czech Society*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Šafr, J. 2008. *Životní styl a sociální třídy: vytvoření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Špaček, O. 2017. „Measuring Cultural Capital: Taste and Legitimate Culture of Czech Youth." *Sociological Research Online* 22 (6): 1, <https://doi.org/10.5153/sro.4192>.
- Warde, A. 2008. „Dimensions of a Social Theory of Taste." *Journal of Cultural Economy* 1 (3): 321–336, <https://doi.org/10.1080/17530350802477069>.
- Warde, A. 2017. „Reassessing Cultural Capital." Pp. 127–153 in *Consumption: A Sociological Analysis*. London: Palgrave Macmillan.